

Opažanja in priporočila udeležencev panela z naslovom "Izzivi, s katerimi se srečujejo mladi ob vračanju iz tujine nazaj v slovensko raziskovalno okolje«, ki ga je organizirala Komisija za enake možnosti v znanosti, v prostorih Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport, 26. 11. 2019.

Sodelujoči_e v razpravi so se strinjali, da mora biti znanost mednarodna in da je mobilnost sestavni del znanstvenega poklica. Zaradi tega odhajanje mladih v tujino samo po sebi ni problem. Problem postane, ko tisti, ki se želijo vrniti, tega ne morejo, ker ni načina, preko katerega bi se vključili nazaj v slovensko raziskovalno okolje. Trenutno namreč ni systemske strategije za reintegracijo tistih, ki so se izpopolnjevali v tujini. Poleg tega je **kroženje možganov** oz. prihajanje in odhajanje, tako domačih kot tujih strokovnjakov, zaželeno. Zaradi tega je napačno razmišljati o »begu možganov« in njihovi »reintegraciji«, ampak je treba razmišljati o odprtosti znanstvenih institucij.

Mnoge slovenske raziskovalne organizacije in univerze so premalo odprte za tiste, ki prihajajo iz tujine:

- Razpisi na delovna mesta so praviloma pisani za že znanega kandidata, niso objavljeni v angleškem jeziku in oglaševani po mednarodnih komunikacijskih kanalih.
- Razpisi pogosto vsebujejo formalne pogoje, ki jih tisti izven sistema ne morejo izpolniti. Npr. delovno mesto docenta zahteva, da oseba že ima habilitacijo za docenta na tej univerzi. Pridobivanje habilitacije je dolg in drag proces, ki ga ni moč izvesti od odprtja do zaprtja razpisa za novo delovno mesto. Primerno bi bilo zahtevati, da oseba izpolnjuje pogoje za habilitacijo, in da ima rok do kdaj mora izpeljati postopek pridobitve habilitacije (podobno kot se na nekaterih fakultetah tujim kandidatom daje rok treh let, da se naučijo slovenščine). Dodatna rigidnost sistema je v tem, da za določene nove znanstvene discipline ni primerne habilitacijskega področja v Sloveniji, s čemer se tudi otežuje interdisciplinarnost. Za primerjavo, razpisi za pozicije v tujini običajno zahtevajo od kandidata_ke, da predstavi svoje raziskovalne ideje in vizijo za prihodnost ter niso tako osredotočeni na formalno točkovanje kot v Sloveniji.
- V določenih primerih se zahteva nostrificiranje diplom, čeprav so pridobljene znotraj evropskega bolonjskega sistema. Po lizbonski pogodbi je cilj centrov ENIC NARIC olajšati prehodnost izobraženih med državami EU tako da se ugotovi ekvivalentnost kvalifikacij. Vsaki državi je sicer prepuščeno kako to izvaja in pri nas je relativno neučinkovito. Definira se samo novo ime naziva, ki je enako pridobljenemu, dodano pa je še ime države. Ampak to samo po sebi ne pove ničesar o ekvivalentnosti med programi in po nepotrebnem zakomplicira uporabo naziva, brez da bi zares izboljšalo njegovo uporabnost pri nas.
- Razpisi za projekte ARRS temeljijo na točkovanju referenc iz baze SICRIS, ki je povezana z bazo COBISS, v katero se vpisujejo dela avtorjev delujočih na slovenskih inštitucijah. Če oseba nima vpisanih referenc, potem ne izkazuje minimalnega števila točk potrebnih za vodenje projekta, in zato projekta tudi ne more prijaviti. Na ta način je tistim, ki so nekaj časa delali v tujini, oteženo ali celo onemogočeno prijavljanje projektov, ki bi jim omogočil povratek. Potrebno bi bilo omogočiti navajanje referenc direktno iz mednarodnih baz, kot je Web of Science, oz. najti drugo praktično rešitev.

Z drugimi besedami, situacija je takšna: »moraš biti v sistemu, da bi prišel v sistem«.

Način financiranja znanosti je strukturni problem, ki otežuje vračanje mladih znanstvenikov_ic iz tujine. Razpisi za projekte ARRS imajo »neživljenske« časovnice: čas odprtja razpisa in objave rezultatov se pogosto zamika, kar onemogoča resno načrtovanje karijerne poti; v primeru, da je oseba uspešna na razpisu za podoktorski projekt, mora začeti z delom 1 mesec po seznanitvi z rezultati. Nihče ne more v enem mesecu zaključiti svojega dela v tujini in se preseliti (z družino) v Slovenijo in začeti novo delo. (Za primerjavo, štipendije sklada Marie Skłodowske Curie dajejo uspešnemu kandidatu_ki leto in pol časa, da začne koristiti pridobljena sredstva.) Potrebno bi bilo narediti sistem prijavljanja projektov, ki bi bil dejansko odprt za znanstvenike_ce iz tujine in jim omogočil potreben čas, da si organizirajo prihod v Slovenijo.

Eden izmed udeležencev je izpostavil: »v Sloveniji se financira znanost, ne pa znanstvenika«.

Sodelujoči_e v razpravi so se strinjali, da je **stabilnost pozicij** ključen dejavnik pri odločanju posameznikov_ic o vrnitvi v Slovenijo. Tako kot mora biti znanost meritokratska, upoštevaje enake možnosti, mora biti mobilnost znanstvenikov povezana s stabilnostjo. Stabilnost zaposlitve je zlasti pomembna za ženske, ker največ žensk »izpade« iz tekme za akademske pozicije v obdobju po doktoratu, kar je pogosto tudi čas ustvarjanja družine.

Potreben bi bil mehanizem podoben »tenure track« v anglosaksonskem sistemu: obdobje (približno 5–7 let) preizkusne dobe, v kateri mora kandidat_ka izpolniti določene pogoje znanstvene uspešnosti, da bi dosegel_a iz/redno profesuro oz. zaposlitev za nedoločen čas. To je obdobje, ki daje dovolj stabilnosti za resne znanstvene dosežke.

Mladi znanstveniki_ce v Sloveniji praviloma nimajo kariere v svojih rokah: kaj in kako bodo raziskovali je prepogosto odvisno od vodij raziskovalnih skupin. Onemogoča se jim ustvarjalnost in raziskovalna samostojnost, zaradi česar slovenski_e raziskovalci_ke praviloma postanejo mednarodno prepoznavni_e šele na visokih znanstvenih stopnjah, oz. »prepozno«. To tezo potrjuje tudi stopnja uspešnosti slovenskih prijaviteljev_ic ERC projektov. Slovenija ima trenutno enako število odobrenih projektov mlajših (StG in CoG) in starejših (AdG) prijaviteljev_ic, čeprav ERC namenja glavnino projektov (skoraj 80%) raziskovalcem_kam do 12 let po pridobljenem doktoratu (Vir: ERC Work Programme 2020, Estimated number of grants, str. 5). Med dokončanjem doktorata in redno profesuro ni ustaljenih »stopnic« napredovanja, na katere se lahko vključi nekdo »od zunaj«. Takšen sistem odvrča vračanje prodornih znanstvenikov, ki so se izkazali v tujini.

Potrebno bi bilo narediti posebne razpise za **ustanovitev mladih raziskovalnih skupin** (oz. raziskovalnih skupin, ki jih vodi mlajši_a raziskovalec_ka), na katerih bi lahko kandidirali tudi mladi kadri, ki so se izpopolnjevali v tujini. Stabilnost, oz. perspektiva stabilne zaposlitve je močna spodbuda za mlade, da se vrnejo v Slovenijo. Tovrstne dobre prakse obstajajo v Švici (programa Ambizione in SNF Professorship), Nemčiji (Junior professorship, Junior Group Leaders na Max Planck Institutu, Program Emmy Noether, Sofja Kovalevskaja Award), Avstriji (Program START), na Madžarskem (Momentum grants) in na Nizozemskem (Veni, Vidi, Vici).

Potrebna je premišljena in **usklajena strategija s strani države** oz. potrebno je več sodelovanja med različnimi ministrstvi in javnimi ustanovami. Ministrstvo za finance in MIZŠ bi se morali uskladiti glede naslednjega:

- Ko gredo raziskovalci_ke na nekajletno bivanje v tujino in obdržijo stalno prebivališče v Sloveniji, še vedno ostanejo davčni rezidenti v Sloveniji. Postopek odjave iz davčnega rezidenstva je predolg in preveč zamuden, in bi moral biti za znanstvenike_ce peljan

po enostavnejšem postopku, saj je mobilnost sestavni del njihove karijerne poti in je pogoj za napredovanje na raziskovalnih ustanovah v Sloveniji. Odjava ne bi bila potrebna, če davčno rezidenstvo ne bi predstavljalo previsokih stroškov. Trenutno velja, da za slovenke_ ce v tujini veljajo enaki davčni razredi kot doma, kar pa ob bistveno višjih stroških življenja pogosto ni znosno. Obdavčitev dohodka znanstvenikov na začasnem izpopolnjevanju v tujini bi morala biti prilagojena stroškom življenja v tujini. Pravičnejša obdavčitev bi znanstvenikom omogočala bivanje v tujini in odjavljanje davčnega rezidentstva ne bi bilo potrebno. Raziskovalci bi tako lahko obdržali vezi s Slovenijo, kar bi olajšalo tudi njihovo vrnitev.

- Štipendija, ki jo raziskovalci_ ke dobijo za bivanje v tujini, je obdavčena kot da bi bila honorar oz. plačilo za delo iz drugega pogodbenega razmerja, ne pa kot sredstva za pokrivanje stroškov bivanja, prehranjevanja in raziskovanja v tujini. Zaradi tega raziskovalci_ ke dobijo dejansko manj denarja, kot jim pripada ali pa ne morejo izpeljati bivanja v tujini. Trenutno je le Fulbright štipendija izključena iz obdavčitve, ne pa tudi druge vrste štipendij.

MIZŠ bi se lahko uskladi z Ministrstvom za zunanje zadeve, kot npr:

- Kitajska ima razdelano politiko vračanja mladih, ki so se izobraževali v tujini: od njih se pričakuje da se vrnejo na Kitajsko, kjer jih čaka namestitev in služba, med bivanjem v tujini pa Veleposlaništvo Kitajske z njimi vzdržuje redne kontakte. **Veleposlaništva Republike Slovenije v tujini bi lahko vzdrževala stike** in organizirala dogodke z slovenskimi znanstveniki_ cami, ki bivajo v tujini. To vlogo je zdaj do določene mere prevzelo Društvo v tujini izobraženih Slovence – VTIS, ki pa ni državno telo.

Sodelujoči_ e v razpravi pozdravljajo mehanizme, ki so bili uvedeni nedolgo nazaj:

- Financiranje projektov, ki so niso bili uspešni na razpisih Marie Sklodowska Curie in ERC, so pa dobili njihov pečat odličnosti.
- Reintegracijska shema – program Aleša Debeljaka.

Zapisala moderatorka okrogle mize dr. Jovana Mihajlovič Trbovc, raziskovalka na ZRC SAZU in članica Komisije za enake možnosti na področju znanosti.